
Сяргей Кавалёў (Люблін, Польшча)

ЛІТАРАТУРНАЯ СПАДЧЫНА ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА Ў ПАДРУЧНІКАХ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

З другой паловы XIII да канца XVIII ст. беларуская літаратура развівалася як інтэгральная частка шматмоўнага пісьменства Вялікага Княства Літоўскага. Стваралася гэтае пісьменства на розных мовах (старабеларускай, літоўскай, лацінскай, польскай, царкоўнаславянскай, грэцкай і інш.) прадстаўнікамі розных этнасаў, што пражывалі на тэрыторыі велізарнай дзяржавы, а таксама прыезджымі аўтарамі з Польшчы, Германіі, Іспаніі, Францыі. Не дзіўна, што імёны Яна Вісліцкага, Мікалая Гусоўскага, Андрэя Рымшы, Мялечы Смятрыцкага, Сімяона Полацкага і многіх іншых пісьменнікаў перыяду ВКЛ сустракаюцца ў падручніках па гісторыі літоўскай, беларускай, украінскай і польскай літаратур. На сучасным этапе кожны з пералічаных народаў выбірае з агульнай спадчыны найбольш для сябе актуальнае і каштоўнае для фарміравання нацыянальнай культурнай традыцыі, сцвярдзення нацыянальнай ідэнтычнасці, абапіраючыся на розныя крытэрыі: моўныя, эстэтычныя, рэлігійныя, ідэалагічныя.

Адным з найбольш дзейсных механізмаў фарміравання нацыянальнага канону з'яўляецца *школа* (школа, ліцэй, універсітэт). Асаблівасці беларускага выбару, працэс фарміравання нацыянальнага канону на аснове шматнацыянальнай спадчыны ВКЛ XIII–XVIII стст. можна прасачыць на падставе аналізу падручнікаў па гісторыі беларускай літаратуры для школ, ліцэяў, тэхнікумаў і ўніверсітэтаў.

Падручнікі, дапаможнікі, акадэмічныя выданні

Беларускія школьнікі вывучаюць літаратуру перыяду Вялікага Княства Літоўскага паводле падручніка «Беларуская літаратура: вучэбны дапаможнік для 9-га класа» (Мінск, 2011) пад рэдакцыяй Вячаслава Рагойшы (аўтары раздзелаў: Вячаслаў Рагойша, Таццяна Шамякіна, Таццяна Кабржыцкая, Вольга Праскаловіч). Настаўнікам прызначаны вучэбна-метадычны дапаможнік «Беларуская літаратура ў 9 класе» (Мінск, 2014), напісаны Таццянай Шамякінай і Вольгай Праскаловіч. Абодва выданні арыентаваны на вучэбную праграму «Беларуская літаратура. V–XI класы», распрацаваную ў Міністэрстве адукацыі Рэспублікі Беларусь.

Школьным падручнікам пад рэдакцыяй В. Рагойшы могуць карыстацца таксама навучэнцы гімназій, ліцэяў, вучылішчаў і тэхнікумаў, але могуць звярнуцца і да альтэрнатыўных дапаможнікаў: «Беларуская літаратура. XI–XX стагоддзі» (Мінск, 1999) пад рэдакцыяй Паўла Навуменкі і «Беларуская літаратура» (Мінск, 2000) Уладзіміра Навумовіча. Праўда, дапаможнік пад рэдакцыяй П. Навуменкі не перавыдаваўся з 1999 г., а ў дапаможніку У. Навумовіча перыяду ВКЛ прысвечана ўсяго дваццаць старонак — у два разы менш, чым у школьным падручніку.

Беларускія студэнты-філолагі карыстаюцца пераважна падручнікам «Гісторыя беларускай літаратуры. Старажытны перыяд» (Мінск, 1985 і наступныя выданні) пад рэдакцыяй Міхася Лазарука і Антона Семяновіча, але могуць зазірнуць таксама ў аўтарскі падручнік Алега Лойкі «Старабеларуская літаратура» (Мінск, 2001) і ў грунтоўную акадэмічную «Гісторыю беларускай літаратуры XI–XX стагоддзяў» (Т. 1–2, Мінск, 2006–2007 і наступныя выданні) пад рэдакцыяй Вячаслава Чамярыцкага і Уладзіміра Мархеля. Праўда, у падручніку А. Лойкі разгляд матэрыялу заканчваецца на перыядзе ранняга Адраджэння (другая частка, у якой разглядаецца літаратура другой паловы XVI — XVIII ст., не была апублікавана), а выкарыстанне шматтомнай акадэмічнай гісторыі літаратуры ў вучэбным працэсе мае сумнеўны эффект. Не абысцёся ў вучэбным працэсе без іншага акадэмічнага выдання — «Анталогіі даўняй беларускай літаратуры. XI — першая палова XVIII стагоддзя» (Мінск, 2003) пад рэдакцыяй В. Чамярыцкага, якая змяшчае ўсе патрэбныя для працы тэксты (цалкам альбо ва ўрывках). Доўгі час ролю хрэстаматы для студэнтаў выконваў зборнік «Старажытная беларуская літаратура» (Мінск, 1990 і наступныя выданні), укладзены Л. Курбскай, але для ўніверсітэцкага ўзроўню ягоны аб'ём яўна недастатковы. Апрача названых вышэй падручнікаў існуюць яшчэ дапаможнікі, выданыя некаторымі ўніверсітэцкімі маленькімі накладамі для ўнутранага карыстання: напрыклад, дапаможнік Ігара Клімава для студэнтаў Белдзяржуніверсітэта культуры і мастацтваў «Старажытная беларуская літаратура XI–XVI стст. Эпохі і постаці» (Мінск, 2010) альбо курс лекцый для студэнтаў БДУ «Гісторыя беларускай літаратуры: другая палова XVI ст.» (Мінск, 2005) нашага аўтарства.

Важнейшымі і найчасцей ужыванымі з вышэйназваных падручнікаў з'яўляюцца вучэбны дапаможнік для 9-га класа пад рэдакцыяй В. Рагойшы (наклад 114 260 экз.) і ўніверсітэцкі падручнік «Гісторыя беларускай літаратуры. Старажытны перыяд» пад рэдакцыяй М. Лазарука і А. Семяновіча, які вытрымаў некалькі перавыданняў. І калі школьны падручнік напісаны зусім нядаўна і ў цэлым адпавядае ўзроўню сучасных ведаў пра літаратурную спадчыну ВКЛ (з улікам узросту чытача), то ўніверсітэцкі падручнік быў створаны яшчэ ў савецкую эпоху для студэнтаў філалагічных факультэтаў педагагічных інстытутаў БССР і амаль не змяніўся з таго часу (у другім перавыданні быў заменены падраздзел пра Сымона Буднага).

Агульная канцэпцыя

Першае, што звяртае на сябе ўвагу ў падручніках па гісторыі беларускай літаратуры: ані ў назвах падручнікаў, ані на іх старонках паняцце «літаратурная спадчына Вялікага Княства Літоўскага» не сустракаецца, шматмоўнае пісьменства ВКЛ разглядаецца як частка беларускай літаратуры.

Нагадаем, што паняцце «літаратура Вялікага Княства Літоўскага» ў беларускім навуковым дыскурсе пачало ўжывацца адносна нядаўна і не стала пакуль агульнапрынятым: акрамя нашых манаграфій «Шматмоўная пазыя Вялікага Княства Літоўскага эпохі Рэнесансу» (Мінск, 2010) і «Літаратура Вялікага Княства Літоўскага пачатку XVI–XVII стст.: феномен памежжа» (Мінск, 2011) можна згадаць яшчэ грунтоўную працу Мікалая Нікалаева «Гісторыя беларускай кнігі. Т. 1: Кніжная культура Вялікага Княства Літоўскага» (Мінск, 2009), анталогію «Славянамоўная пазыя Вялікага Княства Літоўскага XVI–XVIII стст.» (Мінск, 2011), укладзеную Аляксандрам Бразгуновым, ды манаграфію Ганны Карповіч «Кніжна-эпіграматычная пазыя Вялікага Княства Літоўскага XVI ст. у кантэксце антычнай традыцыі» (Мінск, 2012).

Традыцыйна літаратурная спадчына ВКЛ у беларускім навуковым дыскурсе разглядаецца пад шыльдай «літаратура Беларусі» альбо «беларуская літаратура». Здавалася б, гэта вельмі розныя паняцці і іх паслядоўнае размежаванне кардынальным чынам вырашае праблему шматмоўнасці і поліэтнічнасці айчынай літаратуры. «Беларуская літаратура» — гэта корпус твораў на беларускай мове, створаны пераважна прадстаўнікамі карэннага этнасу, а «літаратура Беларусі» — шматмоўная творчасць пісьменнікаў розных нацыянальнасцяў, якія жылі ці жывуць на тэрыторыі Беларусі. Паняцце «літаратура Беларусі» больш шырокае і ўбірае ў сябе паняцце «беларуская літаратура». Літаратура Беларусі аб'ектыўна (таксама як і літаратуры Украіны, Расіі, Польшчы, Германіі) — шматмоўная і поліэтнічная, а беларуская літаратура — монамоўная і монаэтнічная.

І, сапраўды, спачатку гэтыя два паняцці старанна размяжоўваліся ў беларускім навуковым дыскурсе. Звярнуўшыся да лацінамоўнай і польскамоўнай

творчасці ўраджэнцаў Беларусі XVI–XIX стст., беларускія літаратуразнаўцы ў другой палове XX ст. падкрэслівалі, што даследуюць *літаратуру Беларусі*, пра што сведчаць самі назвы іх манаграфій: «На скрыжаванні славянскіх традыцый. Літаратура Беларусі пераходнага перыяду (другая палавіна XVII — XVIII ст.)» (Мінск, 1980) Адама Мальдзіса, «Старажытная паэзія Беларусі: XVI — першая палова XVII ст.» (Мінск, 1992) Івана Саверчанкі і інш. Паколькі да XIX ст. паняцце «Беларусь» амаль не ўжывалася, у назве некаторых манаграфій побач са словам «Беларусь» часам фігуравала для большай гістарычнай верагоднасці назва «Літва»: «Новолатинская поэзия Белоруссии и Литвы. Первая половина XVI в.» (Мінск, 1979) Віктара Дарашкевіча, «Героіка-эпічная паэзія Беларусі і Літвы канца XVI ст.» (Мінск, 1993) Сяргея Кавалёва.

Аднак з сярэдзіны 90-х гг. мінулага стагоддзя даследчыкі польскамоўнай літаратуры Беларусі сталі актыўна ўжываць паняцце «польскамоўная плынь у беларускай літаратуры» і «беларуская польскамоўная літаратура», разглядаючы польскамоўныя творы Яна Чачота, Яна Баршчэўскага, Аляксандра Рыпінскага, Тадэвуша Лады-Заблоцкага і іншых пісьменнікаў як натуральную частку ўласна беларускай літаратуры XIX ст. [16; 20]. Паняцце «беларуская» ўжываюць і некаторыя даследчыкі лацінамоўнай літаратуры Рэнесансу і Барока, напрыклад Жанна Некрашэвіч-Кароткая: «Беларуская лацінамоўная паэзія: рання Рэнесанс» (Мінск, 2009) і «Беларуская лацінамоўная паэма: позні Рэнесанс і ранняе Барока» (Мінск, 2011).

Разумеючы аргументацыю калег, адзначу, што паняцце «польскамоўная літаратура Беларусі» — усё ж такі больш карэктнае і аб’ектыўнае, асабліва ў аспекце супрацоўніцтва з польскімі літаратуразнаўцамі. А ў адносінах да літаратуры XVI–XVIII стст. лепш за ўсё выкарыстоўваць паняцце «шматмоўная літаратура Вялікага Княства Літоўскага».

Але ўсе гэтыя нюансы і адрозненні істотныя толькі ў навуковых артыкулах і манаграфіях, яны цалкам нівеліруюцца ў школьных і ўніверсітэцкіх падручніках, у акадэмічнай гісторыі беларускай літаратуры. Адзін даследчык можа ўжываць у сваіх працах паняцце «беларуская польскамоўная літаратура», другі — «польскамоўная літаратура Беларусі», трэці — «польскамоўная літаратура Вялікага Княства Літоўскага», але калі яны пішуць падручнік ці вучэбны дапаможнік, на вокладцы кнігі абавязкова з’явіцца назва «Гісторыя беларускай літаратуры» [10; 11; 12; 15; 19]. Большасць раздзелаў у акадэмічнай «Гісторыі беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў» пад рэдакцыяй В. Чамярыцкага і У. Мархеля прысвечана іншамоўным творам і пісьменнікам, а ў акадэмічную «Анталогію даўняй беларускай літаратуры. XI — першая палова XVIII стагоддзя» ўвайшлі пераважна пераклады: з лацінскай, польскай, стараславянскай і старарускай мовы.

Можна сцвярджаць, што ў сінхранічным аспекце шматмоўнае пісьменства Вялікага Княства Літоўскага ўключае ў сябе старабеларускія тэксты, але

ў дыяхранічным аспекце гэтае пісьменства з’яўляецца часткай, перыядам шматвекавай гісторыі беларускай літаратуры. Падобны падыход назіраецца ў літоўскім і ўкраінскім навуковым дыскурсе, дзе гэтае пісьменства разглядаецца аднаведна як частка літоўскай і ўкраінскай літаратуры. Адбываецца аб’ектыўны працэс «збірання літаратурных фактараў у склад нацыянальнай традыцыі» [13, с. 256], шматмоўная спадчына служыць нацыянальнай самаідэнтыфікацыі адразу некалькіх народаў.

Часам, праўда, паняцце «літаратура Беларусі» з’яўляецца ў вучэбна-педагагічнай практыцы, але вельмі рэдка і непаслядоўна. Напрыклад, Аляксандр Бельскі назваў свой вучэбны дапаможнік, выдадзены ў 1997 г., «Сучасная беларуская літаратура», а вучэбны дапаможнік, выдадзены ў 2000 г., — «Сучасная літаратура Беларусі». У пазнейшым па часе выданні аўтар слухна адзначае: «Літаратура ў Беларусі ствараецца не толькі на беларускай, але і іншых мовах. <...> У нашай рэспубліцы заўсёды стваралася шматмоўная літаратура. <...> Не толькі беларуская, але таксама і іншамоўная літаратура заслугоўвае асобнага разгляду і вывучэння» [5, с. 21]. Але пералічыўшы шэраг вядомых рускамоўных пісьменнікаў Беларусі ад Святланы Алексіевіч да Радзіслава Лапушына, назваўшы Карласа Шэрмана, які пісаў на іспанскай мове, прыгадаўшы Грыгорыя Рэлеся і Фелікса Баторына, якія часам пішуць на ідыш, і Ганада Чарказяна, які стварае вершы на курдскай і армянскай мовах, А. Бельскі адразу ж папярэджвае чытачоў, што далей будзе разглядаць мастацкую творчасць прадстаўнікоў карэннага этнасу.

Такім чынам, у беларускім навуковым дыскурсе паняцце «беларуская літаратура» ўжываецца ў двух значэннях. У вузкім сэнсе (з сінхранічнай перспектывы) — гэта беларускамоўная літаратура, а ў шырокім сэнсе (з дыяхранічнай перспектывы) — гэта шматмоўнае пісьменства Беларусі XI–XXI стст. (у тым ліку пісьменства ВКЛ).

Менавіта ў шырокім сэнсе ўжываецца паняцце «беларуская літаратура» ў школьных і ўніверсітэцкіх падручніках па гісторыі беларускай літаратуры, якімі карыстаюцца сёння ў Беларусі школьнікі і студэнты.

Праблемы перыядызацыі

Другое, што кідаецца ў вочы, калі гарташ школьныя і ўніверсітэцкія падручнікі па гісторыі беларускай літаратуры, — гэта непаслядоўнасць і блытаніна ў перыядызацыі. А менавіта перыядызацыя найбольш выразна адлюстроўвае разуменне сутнасці літаратуры і спецыфікі яе развіцця ў агульнаасветнай і нацыянальнай прасторы.

У артыкуле «Перыядызацыя — гэта сур’ёзна» Алег Лойка пісаў: «Перыядызацыя гісторыі нацыянальнай літаратуры — справа першасная, бо ўласна ў ёй адлюстроўваецца найперш сутнасць канцэптуальнага разумення роднай літаратуры. Перыядызацыя, як вядома, абумоўліваецца канкрэтным

разуменнем шляхоў развіцця літаратуры, яе этапаў, тэндэнцый, іх разгортвання, кульмінацыі, затухання — крызіснага ці безбалючага, звязаных ці з уплывам пазалітаратурных абставін ці з іманентным самаразвіццём літаратуры як спецыфічнай з’явы эстэтычнага гатунку. У значнай ступені любая перыядызацыя любой нацыянальнай літаратуры абумоўліваецца таксама гісторыяй грамадства — больш ці менш эпахальнымі падзеямі ў ёй, зрухамі ў сацыяльным быцці, у ідэалагічнай сферы...» [14, с. 42]

На важную ролю перыядызацыі кніжнай культуры Вялікага Княства Літоўскага звяртаў увагу ў сваёй працы Мікалай Нікалаеў: «Безумоўна, перыядызацыя культуры не можа быць проста пракцыяй агульнагістарычнай альбо, яшчэ горш, сацыялагічнай схемы (як гэта часта можна бачыць у савецкай літаратуры), але і адарванне з’яў кіжнасці ад сацыяльна-палітычнай гісторыі, ігнараванне самога базісу ўсіх культурных феноменаў (што таксама часта здарасца) ніяк не спрыялі б іх правільнаму разуменню» [18, с. 11].

Вялікае Княства Літоўскае ўтварылася ў сярэдзіне XIII ст., а скончыла сваё існаванне напрыканцы XVIII ст., гэты адрэзак часу ўбірае ў сябе чатыры эпохі: Сярэднявечча (позняе), Рэнесанс, Барока і Асветніцтва. Заканамерна было б і гісторыю шматмоўнага пісьменства ВКЛ падзяляць на чатыры перыяды адпаведна культурна-гістарычным эпохам.

Такі падзел назіраем у школьным падручніку пад рэдакцыяй В. Рагойшы і ў акадэмічнай гісторыі пад рэдакцыяй В. Чамярыцкага, такі падзел прапанаваны і ў вучэбнай праграме для вышэйшых навучальных устаноў «Гісторыя беларускай літаратуры (XI–XVII стст.) (Мінск, 2006) пад нашай рэдакцыяй.

Але ва ўніверсітэцкім падручніку пад рэдакцыяй М. Лазарука і А. Семяновіча перыядызацыя іншая:

Літаратура XIV — пач. XVI ст.

Літаратура XVI — першай паловы XVII ст.

Перадумовы гуманізму на Беларусі

Літаратура перыяду Контррэфармацыі

Літаратура другой паловы XVII — XVIII ст.

Літаратура перыяду барока

Літаратура эпохі Асветніцтва

[7, с. 336]

Эпоха Рэнесансу ў гэтай перыядызацыі адсутнічае, ёсць толькі «перадумовы гуманізму»; пачатак XVI ст. (ранні Рэнесанс у Беларусі) аб’яднаны з XIV–XV стст. (відаць, каб змясціць у гэты перыяд усе беларуска-літоўскія летапісы і хронікі), а другая палова XVII ст. (тыповасе Барока) аб’яднана з XVI ст., фігуруе «перыяд Контррэфармацыі», хоць няма «перыяду Рэфармацыі» (ёсць падраздзел «Рэфармацыйная публіцыстыка»), эпоха Барока паводле расійскай традыцыі названа «перыядам» і напісана з маленькай літары (маўляў, ёсць стыль барока, але не было такой эпохі).

Падобная перыядызацыя выдавочна наследуе перыядызацыю з папярэдняга ўніверсітэцкага падручніка пад рэдакцыяй Паўла Ахрыменкі і Міхася Ларчанкі, якая выглядала наступным чынам:

Літаратура сярэдзіны XIII — пачатку XVI ст.

Літаратура XVI ст.

Літаратура канца XVI — першай паловы XVII ст.

Літаратура другой паловы XVII–XVIII стст.

[2, с. 174]

Іншую перыядызацыю прапануе вучэбны дапаможнік пад рэдакцыяй П. Навуменкі, нават два яе варыянты. Першы — на с. 411 («Змест»):

Літаратура XIV — першай паловы XVI ст.

Літаратура другой паловы XVI — XVII ст.

Рэфармацыя

Літаратура эпохі Контррэфармацыі

Літаратура XVIII ст.

[4, с. 411]

Другі варыянт — у раздзеле «Тэорыя літаратуры» (аўтар раздзела — Т. Шамякіна):

Эпоха перададраджэнская (XIV–XV стст.)

Эпоха беларускага Адраджэння (XVI–XVII стст.)

Эпоха беларускага Асветніцтва (XVIII ст.)

[4, с. 356]

У першым варыянце перыядызацыі выклікае нязгоду аб’яднанне першай паловы XVI ст. (ранні Рэнесанс) з XIV–XV стст. (позняе Сярэднявечча), а другую палову XVI ст. (позні Рэнесанс) — з літаратурай XVII ст. (Барока), а таксама выкарыстанне паняццяў «Рэфармацыя» і «Контррэфармацыя» ў якасці назваў эпох. У другім варыянце здзіўляе вызначэнне XIV–XV стст. для старабеларускай літаратуры як «эпохі перададраджэнскай» (тыповасе Сярэднявечча) і загадкавая адсутнасць эпохі Барока паміж эпохамі Адраджэння і Асветніцтва.

Але найбольш dziўную і невытлумачальную перыядызацыю гісторыі беларускай літаратуры сустракаем у вучэбным дапаможніку У. Навумовіча:

Старабеларуская літаратура

Літаратура канца XVI — першай палавіны XVII ст.

Развіццё новай беларускай літаратуры ў XIX — пачатку XX ст.

[17, с. 334]

Узнікае пытанне: чаму літаратура ранняга Рэнесансу аднесена да старабеларускай літаратуры (Францыск Скарына, Мікола Гусоўскі), а літаратура позняга Рэнесансу (Сымон Будны, Васіль Цяпінскі) — да загадкавага перыяду «канца XVI — першай палавіны XVII ст.» і куды выпала з гісторыі беларускай літаратуры цэлае XVIII ст.?

Вельмі арыгінальную і дыскусійную перыядызацыю прапанаваў у сваёй кнізе М. Нікалаеў, але ягоная кніга не прэтэндуе на выкарыстанне ў вучэбным працэсе, таму аўтар меў поўнае права на ўласную канцэпцыю:

Спадчына Кіеўскай Русі (XIV–XV стст.)

Уздым і крах літоўскай культуры (1501–1648 гг.)

Культурная перыферыя Рэчы Паспалітай (1648–1795 гг.)

[18, с. 423]

Як ужо адзначалася, найбольш навуковай і лагічнай перыядызацыяй гісторыі беларускай літаратуры другой паловы XIII — XVIII ст. з’яўляецца перыядызацыя, прапанаваная ў акадэмічнай гісторыі літаратуры пад рэдакцыяй В. Чамярыцкага і У. Мархеля, на якую, напэўна, арыентаваліся і стваральнікі школьнага падручніка для 9-га класа:

Літаратура эпохі Сярэднявечча: XI–XV стст.

Ранняе Сярэднявечча

Позняе Сярэднявечча

Літаратура эпохі Адраджэння: XVI ст.

Літаратура эпохі Барока: канец XVI — першая палова XVIII ст.

[8, с. 5]

Літаратура другой паловы XVIII ст.

Літаратура XIX ст.

[9, с. 5]

Аўтары і творы

Вельмі важным і сімптаматычным уяўляецца адбор аўтараў і твораў са шматмоўнай спадчыны Вялікага Княства Літоўскага для канструавання нацыянальнай літаратурнай гісторыі. Параўнаем прынцыпы гэтага адбору на трох узроўнях: акадэмічным [8; 9], універсітэцкім [7] і школьным [3].

У акадэмічнай «Гісторыі беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў» прынцып адбору аўтараў і твораў вельмі просты: чым больш, тым лепш. І гэты колькасны прынцып добра адлюстроўвае прадстаўнічы «Паказальнік імёнаў» (каля 30 с.) напрыканцы першага тома «Даўняй літаратура: XI — першая палова XVIII ст.» і вялікі аб’ём самога тома (910 с.), які наглядна ілюструе гэзіс пра багацце даўняй беларускай літаратуры. Фактычна, у акадэмічнай гісторыі літаратуры прадстаўлена ўсё шматмоўнае пісьменства ВКЛ, акрамя твораў на літоўскай мове і кітабаў. Напрыклад, у раздзеле пра паэзію эпохі Адраджэння можна прачытаць пра іспанца Пятра Раізія і немца Іягана Мюліуса (Яна Мылія), якія пісалі па-лацінску і нейкі час жылі ў ВКЛ. Персанальныя падраздзелы прысвечаны такім аўтарам, як: Грыгорый Цамблак, Францыск Скарына, Мікола Гусоўскі, Сымон Будны, Андрэй Рымша, Гальяш Пельгрымоўскі, Іпачій Пацей, Мясцэцкі Смятрыцкі, Лявонцій Карповіч, Афанасій Філіповіч, Ян Пратасовіч, Саламон Рысінскі, Сімяон Полацкі, Францішка

Уршуля Радзівіл (9 новых персаналій у параўнанні з папярэдняй акадэмічнай гісторыяй беларускай літаратуры [6]). У другім томе — «Новая літаратура: другая палова XVIII — XIX стагоддзе» — эпоха Асветніцтва прадстаўлена раздзеламі пра Міхала Карыцкага і Каятана Марашэўскага.

У падручніка для студэнтаў «Гісторыя беларускай літаратуры. Старажытны перыяд» пад рэдакцыяй М. Лазарука і А. Семяновіча іншыя задачы і іншы аб’ём (336 с.), прынцып «чым больш, тым лепш» у педагагічнай практыцы недарэчны. Стваральнікі павінны былі выбраць найбольш значных для беларускай літаратуры аўтараў і найбольш важных творы для аналізу. Але нават з улікам вучэбнай спецыфікі выдання беднасць здзейсненага выбару ўражае. У падручніку сем персанальных падраздзелаў: Францыск Скарына, Мікола Гусоўскі, Сымон Будны, Васіль Цяпінскі, Мясцэцкі Смятрыцкі, Афанасій Філіповіч, Сімяон Полацкі. У раздзеле «Літаратура другой паловы XVII — XVIII ст.» увогуле няма ніводнага персанальнага падраздзела. Найбольш падрабязна аналізуюцца публіцыстычныя, гісторыка-мемуарныя і рэлігійна-палемічныя творы (пераважна праваслаўных аўтараў), з паэтычных — «Песня пра зубра» Міколы Гусоўскага, з драматургічных — «Камедыя» Каятана Марашэўскага. Безумоўна, з’яўленне ў 1985 г. падручніка пад рэдакцыяй М. Лазарука і А. Семяновіча было важнай падзеяй на фоне падручніка П. Ахрыменкі і М. Ларчанкі з 1968 г., але сёння гэты падручнік выглядае анахранічным і на фоне актуальных універсітэцкіх праграм па гісторыі беларускай літаратуры, і на фоне «Анталогіі даўняй беларускай літаратуры. XI — першая палова XVIII ст.», якой студэнты карыстаюцца ў якасці хрэстаматыі (у «Анталогіі...» ёсць аўтары і тэксты, якія нават не згадваюцца ва ўніверсітэцкім падручніку).

Найбольш складаная задача па адбору аўтараў і твораў стаяла перад стваральнікамі школьнага падручніка: літаратуры перыяду ВКЛ у вучэбным дапаможніку для 9-га класа прысвечана каля 40 старонак (школьная праграма для 9-га класа ахоплівае матэрыял ад узнікнення пісьменства ва ўсходніх славян да нашаніўскага перыяду беларускай літаратуры), а прызначана кніга для пятнаццацігадовага чытача-падлетка. Літаратура позняга Сярэднявечча прадстаўлена ў падручніку беларускімі летапісамі (пры нагодзе распавядаецца пра ўзнікненне ВКЛ і ролю беларускай культуры ў дзяржаве), літаратура эпохі Адраджэння рэпрэзентавана такімі аўтарамі, як Францыск Скарына, Мікалай Гусоўскі, Сымон Будны і Васіль Цяпінскі, а Барока і Асветніцтва разглядаюцца панарамна, без вылучэння асобных аўтараў і жанраў. У асноўным выкарыстоўваецца традыцыйны біяграфічны метада: вучням даюцца звесткі пра жыццё і дзейнасць вышэйпералічаных аўтараў, падрабязна аналізуюцца толькі паэма Гусоўскага «Песня пра зубра» ў мастацкай адаптацыі Язэпа Семяжона. Здзіўляе адсутнасць у падручніку асобнага падраздзела пра Сімяона Полацкага як выдатнага рэпрэзентанта эпохі Барока і адсутнасць падрабязнага аналізу «Камедыі» Каятана Марашэўскага, якая магла б запоўніць лакуну паміж «Песняй пра зубра» і «Энеідай наываварат». Праўда, як сведчыць метадычны

дапаможнік для настаўнікаў Т. Шамякінай і В. Праскаловіч, рэальны вучэбны працэс адрозніваецца ад схемы падручніка. На с. 44 чытаем: «На асвятленне тэмы “Сымон Будны і Васіль Цяпінскі” часу амаль не застаецца [21, с. 44]. А на с. 55–56 давядземся, што асноўная частка ўрока па тэме «Асаблівасці стылю барока. Праявы барока ў беларускай літаратуры і мастацтве» будзе прысвечана персанальна Сімяону Полацкаму: «Ведаць дзейнасць Сімяона Полацкага важна для фарміравання ў вучняў пачуцця ўласнай годнасці: не толькі Расія аказала ўплыў на Беларусь, але і дзеячы Беларусі мелі каласальнае значэнне для развіцця культуры Расіі. Настаўнік, выкладаючы асноўныя этапы жыцця Сімяона Полацкага, асаблівую ўвагу звяртае менавіта на заслугу яго ў *развіцці рускай культуры*, паколькі другую палову жыцця (з 1664 г.) пісьменнік жыў у Маскве» [21, с. 55].

Падагульняючы наш невялікі агляд рэцэнцыі літаратурнай спадчыны Вялікага Княства Літоўскага ў падручніках і дапаможніках па гісторыі беларускай літаратуры, трэба сцвердзіць, што ў Беларусі сёння ёсць добрыя школьныя падручнік, ґрунтоўная акадэмічная гісторыя айчынай літаратуры XI–XIX стст., але выразна бракуе новага ўніверсітэцкага падручніка, які не можа і не павінна замяняць акадэмічная гісторыя беларускай літаратуры.

Літаратура

- Анталогія даўняй беларускай літаратуры. XI — першая палова XVIII ст. / пад рэд. В. А. Чамярыцкага. — Мінск, 2003.
- Ахрыменка, П. П. Старажытная беларуская літаратура: вучэб. дапам. для філал. фак. ВНУ / П. П. Ахрыменка, М. Р. Ларчанка. — Мінск, 1968.
- Беларуская літаратура: вучэб. дапам. для 9 класа ўстаноў агул. і сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / пад рэд. В. П. Рагойшы. — Мінск, 2011.
- Бельскі, А. Беларуская літаратура. XI–XX стагоддзі: дапаможнік для школ, ліцэяў, гімназій, ВНУ / А. Бельскі [і інш.]; каард. П. Навуменка. — Мінск, 1999.
- Бельскі, А. Сучасная літаратура Беларусі / А. Бельскі. — Мінск, 1997.
- Гісторыя беларускай дакастрычніцкай літаратуры: у 2 т. — Мінск, 1968. — Т. 1: 3 старажытных часоў да канца XVIII ст.
- Гісторыя беларускай літаратуры. Старажытны перыяд / пад рэд. М. А. Лазарука і А. А. Семяновіча. — 4-е выд. — Мінск, 1998.
- Гісторыя беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў: у 2 т. — Мінск, 2006. — Т. 1: Даўняя літаратура. XI — першая палова XVIII стагоддзя / пад рэд. В. А. Чамярыцкага.
- Гісторыя беларускай літаратуры XI–XIX стагоддзяў: у 2 т. — Мінск, 2006. — Т. 2: Новая літаратура: другая палова XVIII — XIX стагоддзе / пад рэд. У. І. Мархеля, В. А. Чамярыцкага.
- Запрудскі, І. Нарысы гісторыі беларускай літаратуры XIX стагоддзя / І. Запрудскі. — Мінск, 2003.
- Кавалёў, С. В. Гісторыя беларускай літаратуры: другая палова XVI ст. / С. В. Кавалёў. — Мінск, 2005.
- Клімаў, І. П. Старажытная беларуская літаратура XI–XVI стст. Эпохі і постаці / І. П. Клімаў. — Мінск, 2010.
- Колер, Г.-Б. Беларуская-польскія літаратурныя сувязі з перспектывы тэорыі поля / Г.-Б. Колер // Супольнасць традыцыі — садружнасць у будучыні. Беларуская-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: зб. навук. арт. / рэд. І. Багдановіч, С. Запрудскі. — Мінск, 2012. — С. 255–264.
- Лойка, А. Перыядызацыя — гэта сур’ёзна / А. Лойка // Галгофа. Кніга лёсаў / А. Лойка. — Слонім, 2001. — С. 42–74.
- Лойка, А. А. Старабеларуская літаратура / А. А. Лойка. — Мінск, 2001.
- Мархель, У. Прадвесце. Беларуская-польскае літаратурнае ўзаемадзеянне ў першай палавіне XIX ст. / У. Мархель. — Мінск, 2001.
- Навумовіч, У. Беларуская літаратура: вучэб. дапам. для навучэнцаў сярэд. спец. і праф.-тэхн. навуч. устаноў / У. Навумовіч. — Мінск, 2000.
- Нікалаеў, М. Гісторыя беларускай кнігі / М. Нікалаеў. — Мінск, 2009. — Т. 1: Кніжная культура Вялікага Княства Літоўскага.
- Хаўстовіч, М. В. Гісторыя беларускай літаратуры 30–40-х гг. XIX ст. / М. В. Хаўстовіч. — Мінск, 2001.
- Хаўстовіч, М. В. Мастацкі метада Яна Баршчэўскага / М. В. Хаўстовіч. — Мінск, 2003.
- Шамякіна, Т. І. Беларуская літаратура ў 9 класе: вучэб.-метада. дапам. для настаўнікаў устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / Т. І. Шамякіна, В. У. Праскаловіч. — Мазыр, 2014.